

Leif Mutén: Beskattning av värdestegring på aktier

Problemet rörande aktievinstbeskattning, som särskilt tillsatta sakkunniga nu skall utreda, är inte nytt. Dess lösning aktualiserar några av inkomstskatterättens grundläggande problem.

I det följande skall vi avstå från att gå in på sådana aktievärdestegringsvinster som görs yrkesmässigt, alltså av dem som handlar med aktier. Dessa har visserligen också problem — AB Kölens övergång till verksamhet som investmentbolag för nu fem år sedan gav på sitt sätt en fingervisning om hur besvärligt det kan vara att betala skatt både på utdelningar och försäljningsvinster. Men de berörda är få. Utanför kretsen av bankirfirmor etc. brukar knappast några skattebetalare betraktas som handlande i aktier. Med någon sarkasm har det påpekats att skattemyndigheterna visar mycket mindre benägenhet att föra in aktiespekulanter i rörelsefallen än dem som t. ex. styckar tomter — den förra verksamheten har en viss benägenhet att sluta i skattemässigt avdragsgilla rörelseförluster, medan jordstyckningsrörelserna är mera pålitliga mjölkkor för fiskus.

Beträffande övriga aktier kan man skilja mellan dem som innehas i placeringssyfte och dem som förvärvats på spekulativ. Eller man borde kunna skilja mellan dem! Anledningen till att man i de flesta länder med olika framgång försöker skilja mellan dessa kategorier är att man ser en principiell skillnad mellan kapitalvinster, som bara berör förmögenheten, och förvärvsinkomst. Blir någon rikare därför att hans förmögenhet ökar i värde, är detta inte inkomst härflytande ur en förvärvskälla, inte vad som flyter fram ur källan, utan en förändring av källan själv. Blir denna mera givande och har dess värde därigenom ökat, blir värdestegringen tillräckligt beskattad genom att den i fortsättningen större inkomsten tas till beskattning. Är värdestegringen föranledd av att marknadens avkastningsanspråk sjunkit, är det inte frågan om någon verklig förbättring av förmögenhetsägarnas situation när kurserna går upp.

Detta är källteoriens attityd, traditionsbakgrunden för vår lagstiftning. Den överensstämmer med en hävdvunnen syn

på vad som är kapitalavkastning och därför anständigtvis kan levas upp, och vad som är kapital, avsett för framtiden och moraliskt sett otillgängligt för konsumtion. Den knyter an till otaliga testamentariska förordnanden om fördelningen av avkomsträtt och äganderätt mellan olika arvs- och testamentstagare.

Men även med källteori kan förenas en beskattning av värdestegringsvinster, nämligen när affärer gjorts på spekulativ. Spekulanten, som förvärvat sina papper mindre för den regelbundna avkastningens skull än för den förväntade värdestegringens, kan förmodas se den senare inte som en förmögenhetsökning av kapitalkaraktär, utan som en avkastning av hans spekulativa verksamhet.

Det är svårt att rannsaka hjärtan och njurar efter spekulativa bevekelsegrunder. Därför arbetar lagen med tumregler. Vi antar i Sverige för det första att spekulativsyfte förutsätter att egendomen förvärvats mot vederlag, för det andra att en relativt kort innehavstid typiskt indicerar spekulativsyfte. Vid lös egendom är gränsen fem år, men en gradvis avtrappning av den skattepliktiga delen av vinsten sker under periodens tre sista år. Motivet härför är att man vill undvika en alltför tvär övergång, liksom att penningvärdeförsämringen kan förklara en del av vinster som görs över längre perioder.

Efterhand har reglerna förfinats. Vid tvångsavyttring, t. ex. tvångsinlösen av en minoritetspost, säger t. ex. innehavstiden ingenting om avyttrarens syfte, och vinsten kan därför enligt en särskild regel bli skattefri. En skärpande undantagsregel är tillkommen för att hindra att en gåvoöverföring eller ett bodelningsfång mellan släktingar eller makar inskjutes när givaren resp. andra maken inte själv skulle kunnat sälja skattefritt — gåvotagaren kan här beskattas på grundval av givarens fång.

Förmögenhetsvinstbegreppet

Dessa regler ter sig naturligtvis irrationella, om man till utgångspunkt för sin syn på skattelagarnas inkomstbegrepp väljer ett »förmögenhetsvinstbegrepp», d. v. s. om man menar att inkomsten som mått på skatteförmågan bör innefatta allt som tillflyter en skattskyldig i penningar eller penningars värde, oavsett om det härflyter ur en förvärvskälla eller motsvarar en kapitalvinst. En del stater har denna tradition, t. ex. USA och vissa kantonen i Schweiz. Man brukar säga att skillnaden mellan den amerikanska och den

Leif Mutén är professor i finansrätt med finansvetenskap vid Uppsala universitet.

Den 23 april i år tillsattes en statlig kommitté för översyn av bestämmelserna rörande beskattning av värdestegringsvinster på aktier m. m. Artikelförfattaren kommenterar här de problem som denna kommitté fått i uppdrag att utreda.

diametralt motsatta engelska inställningen på den här punkten också återspeglas i de båda ländernas språkbruk. En rik engelsmans välstånd uttrycks i hans årliga räntor, medan en amerikansk miljonär får denna beteckning genom sin förmögenhet.

Men skillnaden mellan dessa grundinställningar blir inte så enorm, när man går till skattelagarnas praktiska utformning. I länder där källteorin är regel tänjer man ofta på inkomstbegreppet, t. ex. beträffande rörelse- och spekulationsvinster. Högskatte länder som beskattar kapitalvinster gör det å andra sidan i regel lindrigare än vanlig inkomst. Det senare är särskilt intressant för oss. Vill vi nämligen i princip beskatta aktievinsterna, måste vi ha intresse av att veta varför detta i USA, Danmark och andra länder inte helt enkelt låtit sig ordna genom att ta in dem i den vanliga inkomsten.

Skatt på orealiserad vinst

I vulgärpropagandan kring de stigande börskurserna brukar det ingå tal om att kupongklipparna gjort så och så stora miljardvinster under det gångna hausse-året — för övrigt ett tal med föga motsvarighet under baisse-år. Det låter sig naturligtvis också sägas att den som blivit rikare på grund av kursstegring inte borde behandlas bättre än den som sparat en del av sin lön och därigenom blivit rikare än förut. Anses den senares lön i sin helhet böra beskattas, trots att de aktier han placerat den i blivit så dyra, borde de som ägt aktierna före kursstegringen också beskattas för deras värdeökning.

Men det är svårt att beskatta orealiserade vinster. För det första uppfattas de subjektivt inte som inkomst. Den aktieägare som köper hem ostron och champagne varje gång hans papper stigit några kronor, finner snart att detta blir ödeläggande för hans ekonomi, om han inte lyckas spara in ungefär lika mycket genom ett frugalt levnadssätt under baisse-dagar. För det andra betyder en beskattning av dessa vinster att åtskilliga av offren måste sälja för att få in pengar till skatten — och ett säljtryck på marknaden kan göra just de vinster om intet som man trodde sig böra beskatta.

Å andra sidan är det inte odelat tillfredsställande att beskatta bara realiserade vinster. Vad är t. ex. realisation? Är det realisation, om man — ett för dagen väl mera teoretiskt exempel — utan att sälja sin egendom utnyttjar möjligheterna att genom värdestegringen belåna den allt högre? Och

är det å andra sidan realisation, när man bara omplacerar medel från ett papper till ett annat? Bortsett från definitionsproblemen kan man också, därmed anknyttande till en betydelsefull problematik på detta område, finna beskattningen av enbart realiserade vinster vara en hämsko för marknadens funktion, en »locking-in»-effekt, som gör aktieägarna mindre benägna att sälja ju högre kurserna och därmed skatten på realiserad vinst stiger. Kompromissförslag har därför förekommit, t. ex. Simons' i USA framförda tanke att låta aktieägarna med tioårsintervall skatta för upplupna ej realiserade värdestegringsvinster. Men i regel har man ansett nackdelarna överväga. De nya svenska utredningsdirektiven utesluter alternativet.

Skatt på realiserade vinster

Det hindrar inte att just »locking-in»-effekten har varit ett väsentligt argument för att nu utreda frågan. Den effekten hänger hos oss samman med femårsperioden. Det blir, menar man, en konstlad materialknapphet i papper, som släppts ut inom de senaste fem åren och därefter stigit i kurs. Vem nämns t. ex. nu sälja sina Incentive stam? Kursutvecklingen skulle, tror man, bli mer naturlig, om frestelsen att vänta blev mindre. Detta mål skulle kunna nås med två metoder, nämligen dels genom att göra vinstbeskattningen lindrigare även vid kortare tids innehav, dels — fast kanske mindre effektivt — genom att låta skatteplikten gälla även vid försäljning efter en längre period.

Hur långt man måste gå för att hindra en »locking-in»-effekt är ovisst. Vi vet ju inte ens hur stark effekten är i dag. Erfarna börskännare har inte ansett sig kunna märka några kursfall, när femårsperioden gått ut efter vissa typiska tillväxtpappers emission till allmänheten. Man får också tänka på att mängden placeringssökande kapital ökar, i den mån som aktier säljs och pengar frigörs. Den subjektiva inställningen hos olika placerargrupper är också mycket växlande. Vad som kan vara en låg skatt i den enes ögon kan kännas som en prohibitiv belastning för den andre. Det är också sannolikt att »locking-in»-effekten är starkare när det gäller avyttring för omplacering än sådan för konsumtion — en effekt som man skulle kunna tänka sig att möta genom att beskatta bara den senare typen av vinster.

I USA, där vinster över en period om sex månader eller mer hos fysiska personer beskattas bara till hälften, dock högst med 25 % av hela vinsten (för bolag med 25 %), har

man visserligen inte någon tidsgräns, efter vilken skatten helt faller bort. Ändå diskuteras där en »locking-in»-effekt föranledd av att värdestegring fram till ägarens död blir skattefri, om han överlåter åt sina arvingar att sälja aktierna — de får räkna nytt ingångsvärde från dödsfallstidpunkten. Ju äldre en aktieägare är, desto olustigare kan han finna det vara att ta fram till beskattning en vinst, som hans arvingar skulle kunna göra utan skatt. Vid gåva får däremot gåvotagaren räkna med givarens anskaffningsvärde. Förslag om att dödsfall skulle likställas med realisation eller att samma regler skulle tillämpas som vid gåva har hittills avvisats. De tekniska svårigheterna med den senare lösningen är ju betydande, och beskattning vid dödsfall skulle öka mångas redan stora likviditetsbekymmer — redan arvsskatten gör ju sitt till.

I Danmark, där aktieförsäljningsvinsterna beskattas med »saerlig indkomstskat» enligt en förordning av 1961, har man följt de amerikanska reglerna för arvsförvärvens del, medan man beskattar givare som om han sålt aktierna för vad de var värda vid gåvotillfället.

Förlustavdrag

Det är svårt att samtidigt påstå att aktievinster bör inkomstbeskattas och att motsvarande förluster inte bör få dras av på samma sätt som underskott i allmänhet. Ändå möter vi även i länder där aktievinsterna beskattas en tendens att lägga restriktioner på avdragsrätten för förluster. Hos oss får realisationsförlust bara dras av från realisationsvinst (och utländsk lotterivinst) som skall beskattas samma år. Inte ens mot en senare år uppkommen vinst är en utjämning möjlig — förlustutjämningsförordningen utesluter realisationsvinsterna.

Anledningen till denna restriktivitet kan vara att man inte vill fresta till avyttring av papper i otid — om man så vill en inverterad »locking-in»-effekt. Det är naturligtvis möjligt och i praktiken nödvändigt att stoppa det slags manövrer som innebär, att man samtidigt säljer och köper samma papper för att behålla sin placering men ändå skattemässigt realisera en förlust. Särskilda spärregler härom finns i USA. Men även med en sådan missbruksspärr måste man tveka inför ett system som skattemässigt belönar förlustrealisation och bestraffar vinsthemtagning. Statsfinansiellt kan verkningarna av ett mera allmänt kursras te sig betänkliga.

I Danmark har lagstiftaren likväl ansett sig böra ta risken att göra negativ »saerlig indkomst» avdragsgill från van-

lig inkomst. Hos oss är enligt direktiven avsikten att fortfarande inskränka avdragsrätten till att avse avräkning mot vinster av samma slag — en rätt som ger ringa huggnad åt dem som enbart gjort förluster. I USA tröstas dessa åtminstone med en till 1 000 dollar om året begränsad avdragsrätt från annan inkomst, som kan åtnjutas under en sexårsperiod, i den mån kapitalförlusten ifråga inte kan utnyttjas i avräkning mot någon kapitalvinst. Man får väl anta att åtminstone den principiellt svåracceptabla begränsningen i den svenska förlustutjämningsförordningen kommer att falla bort i samband med den nya lagstiftningen, så att en möjlighet öppnas att avräkna ett års förlust mot senare års vinst av motsvarande slag.

Skattens höjd

»Locking-in»-effekten har i allmänhet varit argument nog för en relativt måttlig beskattning av kapitalvinsterna. Man kan naturligtvis klandra ett skattesystem som låter höga progressiva marginalskatter drabba arbetsinkomster men privilegierar lotterivinster och aktievinster. Det är likväl svårt att på resonemang av det slaget grunda en beskattningsregel som skulle innebära så höga skattesatser på lotteri-, tips- och totovinster att verksamheten skulle förkvävas eller gå under jorden. Och på samma sätt är det främst tekniska skäl som motiverar en viss återhållsamhet i kapitalvinstskatten. I Danmark är t. ex. bara 2/3 av aktievinsterna skattepliktiga, och då för de fysiska personernas del med 30 procent skatt, med rätt att i stället fördela dem på toppen av inkomsten under tre år.

Ibland har som skäl för en låg kapitalvinstskatt också anförts att kapitalvinster är av engångsnatur och för den skull särskilt hårt drabbade av progressionen, om de skulle komma på toppen av inkomsten och drabbas av marginalskatten. Det argumentet håller likväl dåligt beträffande vinster tillfallande dem som redan förut uppnått en hög inkomst och därmed en betydande skattesats. Det har också undrats om inte den lindring i kapitalvinstskattesatsen i förhållande till skatten på ordinär inkomst, som tycks vara praktiskt nödvändig, kunde göras lika betydande också för lägre inkomsttagare. Både den amerikanska och den danska lagstiftningen innehåller ansatser i den riktningen, i det att skattskyldig fysisk person har rätt att välja vanlig inkomstbeskattning av hälften respektive två tredjedelar av vinsten. Men någon helt jämförbar lättnad är detta inte.

Samordningen med bolagsbeskattningen

Tar man in samordningen med bolagsbeskattningen i bilden, och det skall utredningen göra, blir frågan ännu krångligare. Utan att hemfalla till alltför mycket »substansvärde-tänkande», måste man ju rimligtvis anta, att bolag som i princip utdelar litet och plöjer ner sina vinster normalt ger sina ägare en större del av avkastningen i form av värdestegring än bolag som delar ut största delen av sina vinster. Om man nu räknar med att de i bolagen nedplöjda vinsterna i princip blivit beskattade, nämligen med bolagsskatt, kan det kanske tyckas mindre befogat att ytterligare inkomstbeskatta den del av aktieägarnas realiserade kursvinster som kan förklaras med vinstnedplöjningen. Men om man alls vill räkna med att en ytterligare beskattning kan anses skälig, bör detta i högre grad vara förhållandet, ju högre marginalskatt vederbörande aktieägare för egen del skulle haft att räkna med, om han gjort vinsterna själv i stället för att bolaget gjort dem för hans räkning. Att ett bolag betalar ca 50 procent i skatt är ju fördelaktigt, sett från en 80-procentares synpunkt, men en hård belastning, om man räknar med en lågförtjänande eller skattefri aktieägares perspektiv. Detta skulle tala för en skärpt i stället för en mildrad progressivitet i kapitalvinstbeskattningen på aktier och möjligen också för en särskilt stark sådan belastning på långa aktiekursvinster, eftersom dessa kan förmodas i högre grad än korta vinster ge uttryck för värdet av ackumulerade bolagsvinster. Problemet blir ingalunda lättare, om man drar in en sådan synpunkt.

En annan samordningseffekt har beaktats i den danska lagstiftningen. Det gäller aktiebolag som realiserar vinster genom aktieförsäljning. För deras del har danskarna bibehållit den traditionella tvåårsregeln för spekulationsvinst, medan däremot kursvinster realiserade efter mer än två års innehav enligt 1960 års regler icke beskattades vare sig med ordinär eller »saerlig» inkomstskatt. Man kan se denna regel som ett skydd mot den kedjebeskattnings som skulle inträda, om ackumulerade (beskattade) vinster hos ett bolag skulle tas fram som (beskattad) kapitalvinst hos dess moderbolag och den för moderbolaget kvarstående vinsten skulle beskattas som utdelning eller, om sparad, leda till en återigen som kapitalvinst beskattad värdestegring av moderbolagets aktier. Det skulle föra för långt att gå in på denna fråga i detalj, men så mycket bör med hänsyn till spekulationserna om den framtida lagstiftningens innebörd sägas, som att hän-

visningen i direktiven till dansk rätt ger anledning att anta att utredningen allvarligt kommer att diskutera att släppa investmentbolagens omplaceringsvinster fria från skatt. Att denna danska regel övergavs 1961 synes ha stått i samband med att man inte samtidigt velat genomföra en begränsad avdragsrätt för utdelning och en obegränsad skattefrihet för bolags aktieutdelningar. Konsekvensen av att man inskränkte skattefriheten för de senare ansågs med rätt eller orätt vara att skattefriheten för bolags aktievinster också måste upphävas. Det bör observeras i sammanhanget att i USA investmentbolagens kapitalvinster är skattefria, om de utdelas. Aktieägarna beskattas enligt kapitalvinstreglerna för motsvarande del av utdelningen.

Helt kan väl inte heller uteslutas att de sakkunniga kommer att diskutera de regler som t. ex. i Norge, Västtyskland, Frankrike och Holland ålägger klumpförsäljningar av mera betydande aktiepaket en viss beskattning, tänkt som kompensation för den skatt som skulle drabbat säljaren av motsvarande rörelse i form av enskild firma eller, enligt tysk rätt, handelsbolag. Det är dock mindre antagligt att man skulle välja att samtidigt utöka kapitalvinstbeskattningen i avseende på aktier och införa en beskattning av detta slag. Som regel anser man nog att det kan räcka med endera formen. Tekniska och andra skäl talar därvid för att generella regler bör föredras.

Övergångsreglerna

En viss ängslan har naturligtvis förekommit för att eventuell ny lagstiftning skulle drabba retroaktivt. Den som köpt sina aktier för mer än fem år sedan och nu sitter med en stor orealiserad kursvinst skulle, enligt vissa olycksprofeter, ha skäl att nu snabbt skaffa sig andra papper med nya ingångsvärden för att inte riskera skatt på den redan upplupna värdestegringen.

Det vore emellertid ytterligt överraskande, om en reglering av övergångsbestämmelserna skulle utformas så. Vill man hindra kaos på börsen, måste övergångsbestämmelserna bli sådana att ingångsvärdena sätts till lägst kursvärdet vid någon tidpunkt efter den, då förslaget blivit offentligt. Man bör emellertid observera att även en sådan regel kan erbjuda problem, framför allt beträffande icke börsnoterade aktier. Intressanta avvägningsproblem kommer t. ex. att möta aktieägarna i familjebolag, när de skall ge in sina uppgifter för aktievärderingen: skall man satsa på låga värden

för att få låg förmögenhetsskatt eller höga värden för att få ett gynnsamt ingångsvärde för kapitalvinstberäkning?

Slutord

Tillsättandet av den nya utredningen var sannolikt en politisk nödvändighet, sedan värdesäkringskommittén avstått från att framlägga något förslag om kapitalvinsterna. Men i sak hade det varit bättre att låta allmänna skatteberedningen ta hand om frågan. Härför skulle ha talat åtminstone fyra viktiga skäl. För det första är motiveringen för förmögenhetsbeskattningen traditionellt i hög grad sammanknuten med de möjligheter en förmögenhetsägare har att göra skattefria kapitalvinster — och förmögenhetsskatten kan väl allmänna skatteberedningen men inte de sakkunniga tänkas föreslå ändrad eller upphävd. För det andra föranleds aktiekursvinsterna i stor utsträckning av att aktierna motsvarar realvärden, som nominellt ökar vid inflation. Allmänna skatteberedningen har att på övriga områden ta ställning till i vilken grad vi också fortsättningsvis skall hålla kvar vårt skattesystem på en nominalistisk bas, och den hade bort få lösa aktievinstfrågan i samband med detta. För det tredje är, som nyss antytts, bolagsbeskattningen och aktievinstbeskattningen sammanknutna spørsmål. Att lösa det senare ett år före det förra skulle kunna bli olyckligt. För det fjärde är aktievinstbeskattningen bara en del av kapitalvinstbeskattningsfrågan i dess helhet. Det kunde vara värdefullt att få en samlad lösning.

Man skall emellertid med hänsyn till de sakkunnigas nära personliga kontakt med allmänna skatteberedningens arbete inte överdimensionera nackdelarna av att en specialutredning nu tillsatts. Däremot vore det beklagligt om de sakkunniga skulle tvingas arbeta fram sitt förslag så hastigt att man inte får den behövliga samordningen med allmänna skatteberedningens lagförslag på övriga berörda områden. Skattelagstiftningen är nog av ett lappverk redan förut.

Litteratur:

Ett standardverk om kapitalvinstbeskattning är Seltzer, L. H., *The Nature and Tax Treatment of Capital Gains and Losses*. (NBER, Fiscal Studies 3.) N. Y. 1951.

Ett mindre, tämligen nytt arbete utgör Ilersic, A. R., *The Taxation of Capital Gains*. Staples Press, London 1962.

En del komparativt material finner man i *Cahiers de droit fiscal international*, Vol. XLII, som innehåller *International Fiscal As-*

sociation's kongresshandlingar i frågan från 1960. Författarens syn på kapitalvinstproblemen finns närmare utvecklad i Mutén, L. I., *Inkomst eller kapitalvinst*. Norstedts, Stockholm 1959.

Härjämte hänvisas till de svenska lagkommentarerna och förarbetena, främst 1944 års allmänna skattekommittés betänkande om beskattningen av realisationsvinster m. m. (SOU 1949:9).